

GRAMATICĂ

GRAMMAR

GRAMMAIRE

OBSERVAȚII ASUPRA MANIEREI DE EXPRIMARE A POSIBILITĂȚII ÎN ENGLEZĂ ȘI FRANCEZĂ

Considerații introductive. Definiția ideii de posibilitate. Lumile posibile.

În cadrul limbajului uman, modalitatea, definită ca atitudinea vorbitorului față de mesajul pe care îl transmite, ocupă fără îndoială un loc important, fiind strâns legată de actele de comunicare. Expresiile modale apar atât în actele de comunicare directe, cât și în cele indirecte. Cele folosite în ilocuțiile directe exprimă părerea vorbitorului despre mesajul emis, perceput ca posibil, probabil, sigur, etc., acestea fiind de regulă cazurile cele mai frecvente.

Astfel, unul dintre conceptele logice și lingvistice de bază în ceea ce privește discursul modalizat este cel de posibilitate. Conform dicționarului, ideea de posibil este „care este cu putință, care se poate realiza sau întâmpla” [1], cu alte cuvinte se referă la ceea ce este realizabil, fiind conceput ca nefiind în contradicție cu realitatea.

Pornind de la această ultimă aserțiune, observăm că, deși suntem ancorați în lumea reală, limbajul ne permite accesul la o lume posibilă (în termeni cotidiani, lume poate fi înlocuit cu caz sau situație). Pe scurt, ne putem imagina că lumea în care trăim ar putea fi cumva diferită de ceea ce este în realitate și de asemenea se pare că suntem capabili să formulăm enunțuri cu sens în legătură cu ceea ce s-ar întâmpla dacă lumea ar fi diferită, ca în exemplul următor de frază condițională, perfect traductibil în limbile engleză și franceză, deci reprezentativ pentru ceea ce denumim universalii lingvistice:

Dacă n-ar fi plouat azi-dimineață, ne-am fi dus la țară.

If it had not rained this morning, we would have gone to the countryside.

S'il n'avait pas plu ce matin, nous serions allés à la campagne.

Deci putem spune că există mai multe „moduri în care lumea ar fi putut să fie”. În locul acestei exprimări complicate se folosește din rațiuni de economie a limbajului expresia „lume posibilă”. Primul care a folosit această denumire a fost G.W. Leibniz în lucrarea sa *Discurs despre metafizică*. Filosoful susținea că lumea noastră e cea mai bună dintre lumile posibile, idee reluată apoi de Voltaire (1759).

Din punctul de vedere al logicii, o propoziție este ceea ce se enunță despre lume într-o anumită ocazie. Astfel, putem spune că o lume posibilă poate fi

caracterizată ca o serie de propoziții care sunt adevărate în ea, descriind-o în același timp.

Pe de altă parte, conceptul de „lume posibilă” se poate aborda din perspectivă temporală. Posibilul, prin urmare, este în mod necesar legat de un timp neliniar, ramificat. La momentul t , posibilul presupune cel puțin două ramificații temporale, astfel încât la momentul $t+n$ o propoziție să fie adevărată sau falsă. Pornind de la acest ultim moment $t+n$ pot exista alte ramificații, timpul diversificându-se la infinit. În concluzie, numim „lumi posibile” momentele unui timp ramificat. Din această perspectivă, relația logică de tipul „este adevărat acum sau va fi adevărat la un moment dat că P ” raportată la un timp liniar devine „ P este adevărată cel puțin într-o lume posibilă, adică în cel puțin un moment al unui timp ramificat”. De asemenea, posibilul presupune trecerea la un spațiu cu mai mult de o dimensiune. Toate aceste observații conduc la ideea că posibilul lingvistic este greu, dacă nu chiar imposibil de înscris într-o concepție liniară, deoarece o definiție liniară, pe lângă alte inconveniente, nu ne permite să luăm în considerare irealul lingvistic, existent în toate limbile indo-europene. De exemplu,

Ar fi venit anul trecut dacă...
He would have come last year if...
Il serait venu l'an dernier si...

indică extrem de clar faptul că acțiunea nu s-a petrecut în plan real — *El nu a venit* — informație ireversibil înscrisă în dimensiunea temporală. Cu toate acestea, falsitatea propoziției adiacente

A venit anul trecut.
He came last year.
Il est venu l'an dernier.

nu elimină faptul că această acțiune descrisă de verbul *a veni* a fost posibilă în trecut și poate fi prezentată astfel în continuare, prin irealul lingvistic.

Oricum, aceste lumi posibile pot fi interpretate în diverse moduri. Astfel, o lume posibilă poate fi concepută ca o totalitate necondiționată de fapte necontradictorii, în care caz lumea efectivă apare ca o lume posibilă în cadrul unei infinități de lumi. Acest criteriu al non-contradicției conferă posibilului o extensie infinită.

Totuși se poate opera și cu concepția care califică posibilul drept ansamblul lumilor alternative ale lumii m_0 care există în realitate, lumi care nu diferă de m_0 decât printr-una sau mai multe propoziții neverificate. O asemenea abordare este fără îndoială strâns legată de dimensiunea temporală.

Revenind la aspectul modal al posibilității, se cuvine să menționăm că posibilitatea este inclusă de Kapstain în cadrul modalității intelective, alături de convingere, îndoială, probabilitate, etc. [2]

S-a pus de asemenea în discuție existența unei scări modale, cu dublă valoare: epistemică și deontică [3]. De interes este în cazul de față scara epistemică pe care modalitățile se ordonează de la siguranță la probabilitate, trecând prin posibilitate, considerată ca stare intermediară.

Despre posibilitate se poate vorbi și în relație cu necesitatea; posibilul se pare că decurge din necesar, implicând negația acestuia, caz în care îl numim întâmplător, accidental.

Modalități de exprimare a posibilului în limbile engleză și franceză

În mod evident, cele mai simple mijloace de exprimare a posibilității sunt adjectivul *posibil*, care intră în componența expresiilor impersonale *it is possible* și *il est possible* (care vor fi tratate ulterior în lucrare), substantivul *posibilitate* – engl. *possibility* – fr. *possibilité*, dar mai les adverbele specifice.

În limba engleză, cele mai frecvente adverbe determinative sunt *maybe*, *perhaps* (traduse prin adverbul predicativ *poate*) și *possibly* (*posibil*). Dintre acestea, primele două sunt de regulă plasate în poziție inițială: ***Maybe / Perhaps / Possibly*** *he has not heard the news yet*.

Possibly are o topică variabilă, putând deseori însoți un verb modal, al cărui sens îl întărește:

She's possibly in the classroom.

He can possibly be late (aici adverbul este opțional).

Limba franceză dispune de adverbul specific al posibilității, *peut-être* (*poate*), provenit prin elipsă din arhaicul „*cela peut être*”, fiind deci alcătuit dintr-o formă verbală a verbului modal *pouvoir* (*a putea*), urmată de infinitivul verbului *être* (*a fi*). De remarcat că aceeași situație este regăsită și în cazul adverbului englezesc *maybe*, rezultat din verbul modal *may* (aici cu sensul epistemic de *a putea*) plus infinitivul scurt al verbului *to be* (*a fi*), care s-au sudat, spre deosebire de limba franceză care plasează cratima între componentele adverbului.

Din punct de vedere sintactic, deci al corectitudinii de formare a secvențelor lingvistice, remarcăm obligativitatea operării inversiunii între subiect și predicat din limba franceză, atunci când *peut-être* e plasat în poziție inițială (deși acest lucru nu este uzual), restricție inexistentă în limba engleză: ***Peut-être*** *na-t-il pas encore entendu la nouvelle*.

Mai mult, spre deosebire de adverbele englezești menționate mai sus, topică adverbului *peut-être* nu este fixă, acesta putând apărea aproape pe orice poziție în frază. Astfel, pentru propoziția englezească ***Maybe / Perhaps / Possibly*** *Paul sold his car*.

franceza dispune de cel puțin șase variante:

Peut-être Paul a-t-il vendu sa voiture.
 Paul, **peut-être**, a vendu sa voiture.
 Paul a **peut- être** vendu sa voiture.
 Paul a vendu sa voiture, **peut- être**.
 ? Paul a vendu **peut- être** sa voiture.
 ? Paul a vendu, **peut- être**, sa voiture.
 ? Paul **peut- être** a vendu sa voiture.
 ? Paul a vendu sa voiture **peut- être**.

Aceste exemple sunt deci extrem de relevante în ceea ce privește importanța topicii și punctuației în limba franceză.

Deși limba engleză nu se bucură de atâta libertate în poziționarea adverbului, poate înregistra anumite variațiuni de plasare a acestuia în propoziție:

*I can't find it anywhere. **Perhaps** / **Maybe** you threw it away.*
*How old is Jane? ~ I don't really know. In her twenties, certainly. Twenty-five, **maybe**.*
*There were **perhaps** as many as fifty badly wounded soldiers in the hospital.*
***Perhaps** I should explain to you how they came to be there.*
*St Paul's Cathedral is **perhaps** one of London's most prominent landmarks.*
*Why don't you join us for the New Year celebrations? Yeah, **perhaps** / **maybe** I will.*
***Maybe** you are right! **Perhaps** it would be best if you didn't invite Johnnie.*

Este interesant de remarcat că în franceză adverbul poate fi modificat la rândul său, fără a suferi o schimbare notabilă de sens — *peut-être bien* funcționează drept variantă liberă a lui *peut-être* : *Il a dit ça? **Peut-être** / **Peut-être bien**.*

Această situație nu se poate regăsi ca atare în engleză, unde adverbele de posibilitate nu admit modificatori.

O altă diferență față de limba engleză este transformarea adverbului *peut-être*, prin adăugirea conjuncției *que*, într-o construcție impersonală — *peut être que* (poate că): ***Peut-être que je ne pourrai pas venir.***

Semnalăm de asemenea locuțiunea adverbială specifică limbii franceze *au possible* (foarte, extrem de): *Il est gentil **au possible**.* traductibilă în engleza prin construcții comparative ca:

*He is **as kind as possible**.*
*He is **as kind as he can possibly be**.*

sau cu varianta neutră, utilizând un adverb de cantitate: *He is **very** / **extremely** / **pretty kind**.*

În ceea ce privește construcțiile comparative care includ adjectivul *posibil/possible*, menționăm că în engleză sintagmele *as little as possible* și *as much as possible* sunt admise ca engleză idiomatică, în timp ce sintagmele de tipul *more/less*

...(+ substantiv) *than possible* nu sunt considerate corecte, recomandându-se înlocuirea celui de-al doilea termen cu adjective adecvate, cum ar fi *than necessary*, *than is unavoidable*, etc.

Pe de altă parte, în franceză nu există astfel de restricții, construcțiile *autant qu'il est possible*, *aussi* +adjectiv *que possible*, *le moins/ le plus* +adjectiv/substantiv *possible fiind perfect valabile*.

Pe lângă adverbe, exprimarea posibilității face deseori uz de construcții impersonale, extrem de frecvente atât în engleză, cât și în franceză, în utilizarea cărora există numeroase similitudini, dar și elemente contrastive.

Se cuvine să analizăm în primul rând corespondentul structurii impersonale *e posibil să/că*. Astfel, în engleză întâlnim sintagma *it is possible* urmată fie de un infinitiv, fie de conjuncția *that* care introduce o subiectivă:

It is possible to play truant in this school.

It is possible that children play truant in this school.

It is possible for children to play truant in this school.

Desigur, enunțul se poate rescrie cu subiectul animat pe poziție inițială, ca: *Children have the possibility to play truant in this school.*

Se remarcă faptul că în limba engleză structura *it is possible* poate fi urmată de subjonctivul analitic alcătuit cu ajutorul lui *may/might*: *It is possible that he may leave tonight.*

Totuși la forma interogativă apare *should* urmat de infinitivul scurt: *Is it possible that you should wash the dishes this evening?*

Utilizarea subjonctivului se regăsește și în limba franceză după impersonalul *il est possible que*, sinonim cu *il se peut que*:

Il est possible qu'il sorte ce soir.

Il se peut que tu fasses la vaisselle ce soir?

Fără îndoială că putem întâlni și construcții infinitivale introduse de prepoziția *de*, în paralel cu variantele utilizând subjonctivul:

Il est possible d'y parvenir.

Il est possible qu'on y parvienne.

Din aceste exemple se poate concluziona că în engleză regimul construcției impersonale este mai permisiv, acceptând atât subjonctiv, cât și indicativ, în timp ce franceza folosește obligatoriu subjonctivul:

It is possible that he will never succeed.

Il est possible qu'il n-ait jamais de succes.

It is possible that he is not serious.

Il est possible qu'il ne soit pas sérieux.

De fapt e normal ca posibilul să atragă după sine folosirea subjonctivului, mod care prin excelență exprimă potențialitatea, indecizia, incertitudinea, irealul. Prin urmare, subjonctivul este modul verbal care marchează apartenența nu la lumea reală, efectivă m_0 , ci la lumile posibile m , înscrierea în m făcându-se în franceză prin intermediul raportului în diagonală stabilit de conjuncția *que* cât și prin funcția sa suspensivă.

Referindu-ne la ideea de posibilitate logică, este evident că subjonctivul „lumilor posibile” se impune prin natura sa în toate formele modalității aletice:

NECESAR: *Il n'est pas possible que Pierre ne soit pas la.*

It is not possible that Petre is not there.

POSIBIL: *Il est possible que Pierre soit la.*

It is possible that Peter is there.

IMPOSIBIL: *Il n'est pas possible que Pierre soit la.*

It is not possible that Peter is there.

ÎNTÂMPLĂTOR: *Il est possible que Pierre ne soit pas la.*

It is possible that Peter is not there.

În exemplele prezentate, varianta în limba engleză poate folosi și subjonctivul analitic construit cu ajutorul operatorului *should*, manifestând astfel o flexibilitate mai mare decât franceza, care nu admite decât subjonctivul. Este posibil ca între cele două limbi să existe diferență o percepere de a subjonctivului: în franceză se evidențiază un proces desfășurat complet pe plan mental, considerat ca (încă) inexistent, nefiind plasat de către subiectul vorbitor în planul realității; în engleză acceptabilitatea indicativului alături de subjonctiv aduce procesul descris mai aproape de planul realității, actualizându-l chiar.

Un alt mod care se raportează la ideea de potențial este condiționalul, corelat cu ipoteticul *dacă*. În general, potențialitatea este clasificată în:

a) Potențialitate accentuată — exprimând o condiție reală viitoare sau generală, deci o situație anticipată sau posibilă:

We'll leave tomorrow if the weather is fine.

Nous partirons demain s'il fait beau.

If I make a mistake, the teacher always finds it.

Si je fais une faute, le professeur la trouve toujours.

b) Potențialitate redusă — exprimând un fapt viitor considerat drept eventual sau imaginar:

If the weather were fine, they would go for a walk.

S'il faisait beau, ils iraient se promener.

În timp ce condiționalul înscrie procesul descris într-un viitor încărcat de incertitudine, nu putem spune același lucru despre viitor, care restrânge pe cât

posibil ponderea ipotezei inerent asociate lui. Astfel, putem examina câteva utilizări „modale” ale viitorului. Acestea sunt următoarele:

viitorul ipotetic: *That would be their car. / Ce sera leur voiture.*

În acest caz desfășurarea ulterioară a evenimentelor va clarifica dacă ipoteza este fondată sau nu. Este evident că în cazul limbii engleze nu s-a folosit un auxiliar de viitor propriu-zis, ci un verb modal provenit dintr-unul.

viitorul de indignare (care nu se regăsește în limba engleză): *Quoi? Ces gens se moqueront de moi? (Le Roman de Renard)*

Aceasta utilizare se bazează pe iluzia posibilului. De fapt în acest caz se simulează ca trecutul ar urma să vină, fiind deci evitabil.

Putem concluziona că viitorul, deși legat prin însăși natura sa de ideea de posibil, virtual, nesigur, presupune o mișcare a gândirii care, pornind de la posibil, se îndreaptă către certitudine. Viitorul orientează către certitudine; cinetismul său pleacă de la m, ansamblul lumilor posibile (utilizarea modală), către m₀, lumea reală (utilizarea temporală). Este vorba de un timp care n-a existat încă în mod real și în consecință ne imaginăm, presupunem, cu particularitatea că facem eforturi pentru a-l presupune cât mai puțin posibil, adică de a-l realiza la maximum.

Categoria verbelor modale

De departe cea mai interesantă problemă de abordat în legătură cu exprimarea posibilului o constituie verbele modale, al căror regim e diferit în limbile engleză și franceză.

Astfel, în limba engleză, verbele modale sunt principalul mijloc de exprimare a acestei categorii logice, aproape toate verbele modale având această valoare (epistemică sau deontică): *may, might, can, could, should*, chiar și *will, must, ought to*.

În franceză, verbele modale *devoir, pouvoir, vouloir*, funcționând în primul rând ca verbe noționale, pot exprima și posibilul în anumite contexte. În cazul posibilității prezente, *may* și *pouvoir* funcționează într-o manieră similară:

He may be fifteen.

Il peut avoir quinze ans.

Dacă însă se dorește exprimarea posibilității referitoare la o acțiune trecută, întrebunțările acestor verbe nu mai coincid; engleza preferă verbul *may* urmat de infinitivul perfect: *He may have thought of it.*

În acest context franceza recurge la structura impersonală sau adverbul *peut-être*:

Il est possible qu'il y ait pense.

Il y a peut-être pense.

În ceea ce privește corespondența verbelor *might* și *pouvoir*, ele au o distribuție aproximativ similară:

You might have been run over by a car!
Tu aurais pu être renversé par une voiture!

Diferențe apar însă la forma interogativă, când *might* are drept corespondent adverbe pentru a exprima posibilitatea, dar și îndoiala sau nesiguranța:

Will you ring him up? Well, I might.
Tu vas lui donner un coup de fil? Euh, possible / peut-être.

În ceea ce privește verbul *can*, putem spune că valoarea sa epistemică este cea de a exprima posibilitatea, un posibil echivalent francez fiind același verb *pouvoir*.

This can be easily proved.
Cela peut être démontré aisément.

În cazul lui *could* cu valoare de condițional prezent al lui *can*, observăm simetria în traducere cu condiționalul verbului *pouvoir*:

He could give you a hand.
Il pourrait te donner un coup de main.

Referitor la modalul *should*, acesta poate fi pus în relație cu *devoir*, exprimând acțiunea ca posibilă, mai mult sau mai puțin sigură, cu trimiteri către probabil (*a trebui, a fi ... după toate probabilitățile*):

They should be there by now.
Ils devraient être là jusqu'à ce moment.

Diferențele de timp nu sunt semnificative, *should* fiind perceput tot ca o formă de condițional.

Corespondența cu *devoir* este însă mai evidentă în cazul lui *must*:

It must be three o'clock already.
Il doit être déjà trois heures.

Desigur ca în engleză putem înregistra variații aspectuale sau temporale care nu funcționează în franceză:

He must be walking in the garden.
Il doit se promener dans le jardin. (aspectul continuu e neglijat în franceză, neexistând ca atare).
He must have been examined by the teacher by now.
Il est possible qu'il ait été déjà examiné par le professeur jusqu'à ce moment. (turnura frazei e complet diferită)

Ought to, ca expresie a posibilității, face trecerea către probabilitate sau necesitate și este cel mai frecvent tradus în franceză prin impersonalele *il sied, il convient*, deși în unele contexte *devoir* este mai potrivit:

If he left at 9, he ought to be here already.
S'il est parti à 9 heures, il devrait déjà être là.

Referitor la modalul englezesc *will*, a cărui valoare epistemică este cea de posibilitate cu tentă de probabilitate, putem constata că echivalentul francez este *vouloir*, care indică o acțiune posibilă, prezentată ca și cum ar depinde de voința subiectului, sau în cele mai multe cazuri prin forma de condițional a verbului:

This will be the book you are looking for, I think.
Ce serait le livre que tu cherches, je crois.
The window won't open.
La fenêtre ne veut pas s'ouvrir.

Concluzii

Examinând diferitele contexte puse în contrast pe parcursul lucrării, care nu sunt nici pe departe exhaustive, putem concluziona că mijloacele de exprimare a posibilității diferă mult în cele două limbi studiate. Astfel, limba engleză utilizează aproape exclusiv verbele modale, foarte versatile și combinabile cu aproape toate modurile și timpurile; cu alte cuvinte, engleza apelează la mijloace lexicale. Dimpotrivă, în limba franceză mijloacele predilecte de exprimare a posibilității nu sunt specifice, ci morfologice — modurile verbale condițional, subjonctiv și viitor. De asemenea, se remarcă preferința pentru construcțiile impersonale și adverbele specifice.

NOTES

- [1]. Breban, V., (1980). *Dicționarul limbii române contemporane*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, p. 456.
- [2]. Celelalte două tipuri de modalitate din clasificarea lui Kapstain sunt emoțională și volitivă.
- [3]. *Apud* L. Horn (1972).

BIBLIOGRAFIE

- Breban, V., (1980). *Dicționar de limba română contemporană*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Horn, L. R., (1972). *On the Semantic Properties of Logical Operators in English*, Los Angeles: U.C.L.A.
- Leech, G., Svartvik, J., (1975). *A Communicative Grammar of English*, London: Longman Group Ltd.

- Hornby, A.S., (1972). *A Guide to Patterns and Usage in English*, London: Oxford University Press.
- Schibsbye, K., (1978). *A Modern English Grammar*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Girle, R., (2003). *Possible Worlds*. Acumen, Chesham.
- Nolke, H., (1993). *Le regard du locuteur, Pour une linguistique des traces énonciatives*, Paris: Editions KIME.
- Martin, R., (1981). *Pour une logique du sens*, Paris: PUF.
- Grevisse, M., (1972). *Le Bon Usage*, Belgique: Editions Duculot.
- Portner, P., (2009). *Modality*, New York: Oxford University Press.

REMARKS ON EXPRESSING POSSIBILITY IN ENGLISH AND FRENCH

Abstract: *The article provides a descriptive overview of the means used to express the concept of possibility in English and French, thus occasioning interesting observations pointing out the differences between the two languages in this respect. Thus, English seems to prefer modal verbs, a special category of verbs combined with various types of infinitives, while French is more prone to using impersonal constructions and predicative adverbs.*

Key words: *logical concepts, modality, modal verb, impersonal constructions, adverbial phrase.*